

КРОПИВКО

Олена Михайлівна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії і політології
Національного університету
біоресурсів і
природокористування України
(м. Київ)

**НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРОФІЛЮ УРСР У
ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА**

У статті аналізуються аспекти науково-дослідної діяльності вузів сільськогосподарського профілю України в період 1944-1950-х рр., виділені характерні особливості і тенденції. Освітня сфера в післявоєнний період перебувала під впливом державної політики, направленої на якнайшвидшу відбудову народного господарства. Складовими наукової діяльності вузів сільськогосподарського профілю в післявоєнний період стали розробка науково-дослідних тем (в т.ч. докторських і кандидатських дисертаційних досліджень), проведення наукових конференцій, видання збірників наукових праць, підручників, наукових посібників, брошур на науково-популярні теми, збільшення кількісних і якісних показників професорсько-викладацького складу. На основі аналізу законодавчої і нормативної бази, зокрема постанов і розпоряджень ЦК КП України, Ради Міністрів СРСР і УРСР, зроблені висновки, що відновлення науково-дослідницької функції сільськогосподарських закладів освіти стало одним із першочергових завдань в кінці 1940-х-початку 1950-х рр. Попри відсутність матеріальної бази і значне скорочення фінансування науково-дослідних робіт, в період відбудови народного господарства було розроблено значну кількість наукових тем в галузі рослинництва і тваринництва, результати яких були впроваджені у виробництво. Підготовка наукових кадрів через аспірантуру і докторантуру, організація студентських наукових гуртків, дозволили зміцнити кадровий склад науково-дослідних і освітніх навчальних закладів в чисельному і якісному відношенні. Незважаючи на суттєві зрушення, перетворенню вузів на науково-дослідницькі центри заважала проблема старіння і нерівномірності розподілу науково-педагогічного потенціалу за регіонами та групами вузів. Співпраця останніх і Академії наук УРСР не була підтримана належним чином партійно-державним керівництвом.

Ключові слова: сільськогосподарські вузи, науково-дослідна робота, постанови, розпорядження, науково-педагогічні кадри.

В статье проанализированы аспекты научно-исследовательской деятельности вузов сельскохозяйственного профиля Украины в период 1944-1950-х гг., выделены характерные особенности и тенденции. Сфера образования в послевоенный период пребывала под влиянием государственной политики, направленной на скорейшее восстановление народного хозяйства. Составляющими научной деятельности вузов сельскохозяйственного профиля в послевоенный период стали разработка научно-исследовательских тем (в т.ч. докторских и кандидатских диссертационных исследований), проведение научных конференций, издание сборников научных трудов, учебников, научных пособий, брошюр, увеличение количественных и качественных показателей профессорско-преподавательского состава. На основе анализа законодательной и нормативной базы, в частности постановлений и распоряжений ЦК КП Украины, Советов министров СССР и УССР, сделаны выводы, что восстановление научно-исследовательской функции сельскохозяйственных учебных заведений стало одной из первоочередных задач конца 1940-х - начала 1950-х гг. Не смотря на отсутствие материальной базы и значительное сокращение финансирования научно-исследовательских работ, в период восстановления народного хозяйства было разработано значительное количество научных тем в отраслях растениеводства и животноводства, результаты которых внедрены в производство. Подготовка научных кадров через аспирантуру и докторантуру, организация студенческих научных кружков, позволили укрепить кадровый состав образовательных учреждений в количественном и качественном соотношении. Несмотря на существенные улучшения, превращению вузов в научно-исследовательские центры мешала проблема старения и неравномерности распределения научно-педагогического потенциала по регионам и группам вузов. Сотрудничество последних с Академией наук УССР не было поддержано должным образом партийно-государственным руководством.

Ключевые слова: *сельскохозяйственные вузы, научно-исследовательская работа, постановления, распоряжения, научно-педагогические кадры.*

The article analyzes aspects of scientific and research activity of agricultural higher education institutions of Ukraine in 1944-1950s, selected characteristics and tendencies. The educational domain in the post-war period was influenced by the state policy aimed at the most rapid economy restoration. The development of scientific and research topics (including doctoral and master theses), holding the scientific conferences, publication of scientific papers collections, textbooks, manuals and brochures on popular scientific topics, increase of quantitative and qualitative indicators of the teaching staff were the components of agricultural higher education institutions' scientific activity in the postwar period. Based on the analysis of the legislative and regulatory framework, in particularly the decisions and orders of the Communist Party of Ukraine, the USSR and the Ukrainian SSR Councils of Ministers, there were made the conclusions, that restoration of research and scientific functions of agricultural institutions had become one of the priority tasks in the late 1940s – early 1950s. Despite the lack of material resources and significant

reduction in scientific research funding, during the recovery of national farming there were developed a considerable number of research topics in crop and livestock production domains, the results of which were implemented in production. Academic staff training through postgraduate and doctoral studies and organization of student research groups allowed strengthening research and scientific personnel and also educational institutions staff in quantitative and qualitative terms. Despite significant improvements, the problem of aging and uneven distribution of scientific and pedagogical potential in the regions and groups of higher education institutions interfered with transformation of universities into research centers. Cooperation of the last ones and the UkSSR Academy of Sciences was not appropriately supported by the party and state leadership.

Keywords: *agricultural higher education institutions, research and scientific framework, regulations, orders, scientific and teaching staff.*

Трансформації в сфері освіти в першому повоєнному десятиріччі стали предметом наукових досліджень вітчизняних науковців вже з кінця шістдесятих років минулого століття, які приділяли увагу, в першу чергу, аспектам формування кадрового потенціалу та ролі освіти в забезпеченні виконання завдань у сфері сільськогосподарського виробництва. Загалом сільськогосподарська освіта розглядалася в контексті історії освіти УРСР та СРСР. Незважаючи на те, що в радянській історіографії 50-80-х рр. ХХ ст. міститься чимало даних, які дають уявлення про загальні проблеми розвитку та їх вирішення, ці дослідження, по-суті, віддзеркалюють ідеологічну складову розвитку освіти. Переважна більшість відзначається комплексним характером, жодна із них не дає належного наукового аналізу складових розвитку вищих закладів освіти сільськогосподарського профілю, зокрема в сфері науково-дослідної діяльності. Окремі аспекти наукової та науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів УРСР в 1950-1960-х рр. досліджуються в монографіях Л.П. Вовк [2]; Ю.О. Курносова [1]; В.М. Курила [16]; О.Ф. Нікілева [14]; Л.С. Сігаєвої [19]; С.О. Сірополка [6]; наукових статтях Г. Авдіянц [7], В. Дерлеменка [8], О. Кубальського [9], А. Пижикова [13], довідкових виданнях Інституту історії НАН України [15], дисертаційних дослідженнях Р.О. Близнюк [21]; Н.С. Брехунець [17]; Т.В. Васильчук [18]; В.М. Даниленка [4].; С.В. Єфремова [20].; О.В. Жабенка [12]; О.С. Котової [5]; Ю.В. Легун [3]; С.В. Майбороди [11]; О.М. Сергійчук [10], проте переважна

більшість із них розглядає загальні тенденції, які були характерні для розвитку вищих навчальних закладів, не аналізуючи специфіки діяльності вузів сільськогосподарського профілю, зокрема їх наукової складової.

Після визволення території України від німецької окупації, з 1944 року розпочався процес впровадження державної політики, спрямованої на якнайшвидшу відбудову народного господарства.

Як вказує у своєму дисертаційному дослідженні Т.В. Васильчук, завдання відбудови діяльності закладів вищої освіти прирівнювалося до першочергових стратегічних завдань. Відповідно до постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 23.07.1936 р., підготовка спеціалістів і науково-педагогічних кадрів у вузах та підвищення їх кваліфікації не могла здійснюватися без науково-дослідної роботи [18, с. 358].

У 1945 р. в УРСР поновили свою роботу 80 вузів республіканського підпорядкування, з них 9 були сільськогосподарськими. [22, арк. 5, 10]. У звіті про науково-дослідну діяльність вищих учбових закладів Української РСР за 1945 р. зафіксовано, що науково-дослідна робота у 1945 році у 9 вузах, підпорядкованих Наркомзему, проводилася в абсолютно несприятливих умовах. Внаслідок величезного збитку, завданого німецькою окупацією, матеріальна база науково-дослідної роботи у всіх вузах постраждала більше, ніж матеріальна база навчального процесу. Більшість вузів залишилася без вегетаційних будиночків, без лабораторного обладнання, апаратури, хімічного посуду і реактивів. У деяких знищені будівлі спеціальних лабораторій (Київський гідромеліоративний інститут), клінік (Київський ветеринарний). В усіх вузах були розграбовані бібліотеки, сильно постраждали навчально-дослідні господарства, на базі яких проводилася науково-дослідна робота з агрономії і тваринництва; в усіх господарствах було порушено сівозміни, засмічені поля, запущені сади і виноградники, знищені сільськогосподарські знаряддя і більшість сільськогосподарських будівель [22, арк. 36]. У Полтавському сільськогосподарському інституті з усього майна, яке

напередодні війни оцінювалося у 3 млн. 334 тис. крб., було втрачено матеріальних цінностей на суму 3 млн. 284 тис. крб. [23, с. 60].

Разом із тим відбулося значне скорочення фінансування науково-дослідних робіт. В порівнянні з 1941 р. держбюджетні асигнування різко скоротилися, і не перевищували 20-30%, зокрема по Міністерству землеробства – у 1941 р. – 1600 тис. крб., у 1945 – 230 тис. крб. [22, арк. 10].

Незважаючи на значні труднощі, пов'язані із знищенням інфраструктури, матеріально-технічної бази, відсутністю фінансування, науково-дослідна робота освітніх установ УРСР планувалася і проводилася відповідно до наказу Всесоюзного комітету вищої школи СРСР №77 від 8 березня 1944 р. і Положення про науково-дослідну діяльність вузів, затверджених РНК СРСР 18 лютого 1944 р.

Внаслідок того, що вузи УРСР не отримали від Всесоюзного Комітету вищої школи СРСР та Управління у справах вищої школи УРСР рекомендованої тематики, яка б відображала основні завдання відбудови і розвитку народного господарства, в тематичні плани на 1945 рік були включені теми, запропоновані членами кафедр. Враховуючи реальні можливості, тематика переважно була зосереджена на літературній обробці раніше проведених досліджень, складанні підручників, навчальних посібників і монографій.

Всього у 80 вузах УРСР (республіканського підпорядкування) у 1945 р. було розроблено 2587 науково-дослідних тем, серед них 109 докторських і 263 кандидатські дисертації, 114 підручників і навчальних посібників.

Наукова тематика з сільськогосподарських і ветеринарних наук виконувалася у дев'яти вузах; загальна кількість тем складала 203, в т.ч. докторських дисертацій – 25, кандидатських – 25 [22, арк. 2].

Серед науково-дослідних робіт біологічної і сільськогосподарської направленості [22, арк. 7–8], окремі мали пріоритетне значення для відновлення сільськогосподарського виробництва і збільшення урожайності окремих культур: «Проблема урожайності насіння багаторічних трав і підвищення

загальної продукції трав» (керівник – проф. Душечкін А.І.), «Надходження і виносення поживних речовин різними урожаєми махорки і обґрунтування системи добрив під махорку» (керівник – проф. Гірко П.Я.). За підсумками цих досліджень була розроблена система добрив, також результати використані для складення правил їх внесення під махорку. Над виведенням продуктивного сорту голозерного вівса працював проф. Лебедев, ця робота мала велике теоретичне і практичне значення, отриманий гібридний матеріал було передано для розмноження. Також було завершено роботу над темою «Вплив спеки на роботу бджіл і медозбори у вуликах, на сонці і в затінку» (керівник – доц. Нестеровський), яку проведено в широкому масштабі, в різних кліматичних умовах УРСР; вона мала велике практичне значення і була впроваджена у колгоспне виробництво. Під керівництвом проф. Годліна закінчено роботу «Матеріали до пізнання характеристики і класифікації ґрунтів України», в рамках якої розроблена класифікація ґрунтів за механічним складом і запропоновано методика визначення механічного складу, яка застосовувалася при вивченні ґрунтів УРСР. Питання збільшення урожаїв картоплі стали предметом досліджень у Київському університеті. Значна увага приділялася відновленню практично повністю знищеної бази плідництва і виноградарства. Центрами досліджень у цій галузі стали Одеський сільськогосподарський інститут і Київський університет, в яких розробляли відповідно питання відновлення виноградарства на Україні і покращання методів виноробства (проф. Мельников, проф. Боровиков) і підвищення урожайності в плодоягідних господарствах, а також зимостійкістю стандартних сортів винограду (проф. Проценко).

Окреме місце серед інших напрямів досліджень в післявоєнний період посідає дослідження питань підвищення продуктивності тваринництва, створення кормової бази. Так, у Київському сільськогосподарському інституті на 8 кафедрах розроблялася тема «Культура кок-сагізу в лісостеповій зоні УРСР»; у Херсонському сільськогосподарському інституті вивчали проблеми зеленого конвеєру для тваринництва в умовах степу на Україні, виведення

нового типу молочної худоби, акліматизації каракульської вівці на півдні України тощо; в Одеському сільськогосподарському інституті працювали над проблемою підвищення продуктивності червоної степової худоби [22, арк. 8].

У вузах, підпорядкованих Наркомзему УРСР, значна кількість професорсько-викладацького складу займалися науково-дослідною роботою, зокрема 58 докторів, професорів; 142 доценти, кандидати наук; 180 асистентів, викладачів. Серед тем, які було заплановано виконати, поряд із держбюджетними (200), виділяються і госпрозрахункові (3). Щодо виконання – всі госпрозрахункові теми було виконано, при цьому використано всі кошти (5000 крб.), водночас з держбюджетних тем виконано тільки 70% із перевищенням фінансування на 36 тис. крб. (за планом виділялося 230 тис. крб.).

Значна кількість тем науково-дослідної роботи не фінансувалася, хоча виконувалася за завданнями міністерств. Так, було заплановано провести 23 теоретичні і експериментальні дослідження, фактично ж виконано тридцять (130%). Заплановане видання підручників і монографій (20) також не фінансувалося, попри це план було виконано на 95% (видано 19). На 92% було виконано докторських дисертацій, на 76% - кандидатських [22, арк. 37].

Із дев'яти тем науково-дослідної роботи, які визнані найкращими у 1945 р., три були виконані в Київському сільськогосподарському інституті («Поступление и вынос питательных веществ различными урожаями махорки и обоснование системы удобрений под махорку» - виконавець проф. Гирко П.Я.; «Материалы к познанию, характеристике и классификации почв УССР» – виконавець проф. Годлін М.М.; «Исследования по применению лемехов из высококачественного чугуна» – виконавці проф. Василенко П.М. і доц. Григорьев П.М.), дві – у Київському ветеринарному інституті («Анатомо-фізіологічний склад апарату руху і опори коней» – проф. Касьяненко Г.В.; Ветеринарна токсикологія – т. 1 «Рослинні отрути» – доц. Баженова С.В.) і одна – у Київському гідромеліоративному інституті (Возделывание сахарной свеклы на осушенных торфяных почвах» – проф. Тюленева Н.А.). Інші теми були

виконані у Ворошиловградському сільськогосподарському («Озеленение Донбасса» – проф. Скороходова В.Г.); Одеському сільськогосподарському («Орошение плодового сада» – доц. Ершова А.В. та «Морфологические закономерности эволюционного развития сердца» – проф. Жеденова В.Н.).

Серед причин, які заважали повноцінному відновленню науково-дослідної роботи у вузах сільськогосподарського профілю, можна виділити крім недостатності фінансування (230.000 крб на 200 тем) ще сумісництво професорсько-викладацького складу, яке негативно відображалось на виконанні плану НДР. Водночас дирекція більшості вузів не приділяла достатньої уваги питанням НДР, не вживала заходів для покращання умов їх проведення; заступники директорів з наукової частини мало займалися питаннями організації науково-дослідної роботи і не контролювали виконання запланованої тематики. В результаті занадто багато тем, запланованих на 1945 р., не були закінчені (із дев'ятнадцяти тем, які розроблялися в Уманському і Ворошиловградському сільськогосподарських інститутах, закінчено тільки три).

Певне покращення матеріально-технічної бази в період відбудови народного господарства стимулювало науково-дослідну роботу сільськогосподарських вузів в період 1950-х – на початку 60-х років. Серед одинадцяти наукових проблем, які передбачалося виконати у Київському ветеринарному інституті на початку 50-х рр., входило 30 тем, зокрема «Оцінка кормових властивостей продуктів і відходів Південно-Українського хлопківництва, які використовуються як корма для сільськогосподарських тварин» та «Організація ветеринарних заходів в зоні зрошення Південно-Українського каналу», які розроблялися у 1952–1955 рр. у зв'язку із будівництвом Південноукраїнського каналу співробітниками кафедр зоотехнії, годівлі, біохімії, патфізіології, діагностики, терапії, ветсанекспертизи, мікробіології, фармакології і токсикології, неорганічної хімії, гістології і патологічної анатомії [24, арк. 108]. У Полтавському сільськогосподарському

інституті за роки четвертої п'ятирічки професорсько-викладацьким складом було виконано 37 тем [23, с. 65].

Складовими наукової роботи вузів на початку 1950-х рр. стали проведення наукових конференцій, видання збірників наукових праць, підручників, наукових посібників, брошур на науково-популярні теми для кадрів масових професій сільськогосподарського виробництва.

Так, у Київському ветеринарному інституті у 1950–1951 н.р. було проведено дві міжвузівські науково-виробничі конференції; на них заслухано сорок доповідей делегатів з виробництва, інших інститутів, співробітників, участь в їх обговоренні брало понад 200 чол. Видано одинадцять томів наукових праць інституту, шість підручників і наукових посібників, брошури на науково-популярні теми для широких мас колгоспників, робітників радгоспів і спеціалістів-практиків тваринництва. Серед дев'яти підручників, які вийшли друком у 1951 р. виділяються: «Зоомінімум» – підручник для 1 року навчання масових колгоспних кадрів на 3-х річних зоотехнічних курсах» (під ред. Кравченко Н.А.), «Велика рогата худоба» – підручник для 2 року навчання масових колгоспних кадрів (під ред. Кравченко Н.А.); «Довідник ветеринарного фельдшера» (авторський колектив – Скорохотько, Безносенко, Дмитрієв, Баженов, Борисевич, Пономаренко та ін.); «Колгоспна виробнича енциклопедія» (за участі Скороходько, Борисевича, Баженова та ін.); «Ветеринарно-енциклопедичний словник». Водночас було проведено чотири наукові студентські конференції, на які члени Наукового Студентського Товариства підготували 37 наукових доповідей [24, арк. 128].

Розробка тематик науково-дослідної роботи покладалася на професорсько-викладацький склад кафедр, чисельність якого значною мірою збільшилася за п'ять років, хоча у штатному розкладі існувала певна розбіжність між потребою і наявністю персоналу. Так, на двадцяти п'яти кафедрах Київського сільськогосподарського інституту станом на 1950–1951 н.р. наукові ступені і звання мали 105 викладачів, серед них доцентів – 26, кандидатів наук, в т.ч. і сторичних – 2, сільськогосподарських – 16, біологічних

– 2, економічних – 3, технічних – 13, хімічних – 5, фізико-математичних наук – 2; 9 професорів, докторів, в т.ч. четверо – сільськогосподарських наук [25, арк. 212]. У Київському ветеринарному інституті також відчувався брак забезпеченості науково-педагогічними кадрами зі ступенями і званнями – штатним розписом було передбачено 72 одиниці, в т.ч. зав.кафедрами – 15 професорів (на 1 квітня 1951 р. тільки 14); із 10 в.о. зав.кафедрами доцентів, або т.в.о. зав.кафедрами старших викладачів (тільки 9); із 13 передбачених штатним розписом доцентів кафедр забезпечено тільки 70%. Натомість існувало перевищення кількості викладачів без ступеня і звання. Наукові ступені докторів наук мали 11 викладачів, кандидатів – 27, вчені звання професорів – 32, доцентів – 12 чол. [24, арк. 2].

Загалом же питання забезпечення навчальних закладів освіти професорсько-викладацьким складом стали одними із пріоритетних в період відбудови народного господарства. Якщо порівнювати період до початку 1941 р., то у вузах України працювало 50 тис. чол., серед них 5353 професорів, 13105 доцентів, а на початку 1946–1947 н.р. із 8842 співробітників-викладачів ВНЗ професори склали 1102 чол., з яких тільки половина (609) були докторами наук; доценти – 2524 (кандидати наук – 1575); старші викладачі – 1656; асистенти – 3559 чол. [26]. У Полтавському сільськогосподарському інституті після звільнення області від німецької окупації практично за всіма категоріями науково-педагогічних працівників (окрім посади професора) існували вільні вакансії [23, с. 70], а у Дніпропетровському сільськогосподарському інституті у 1947–1948 н.р. штат викладачів нараховував всього 69 осіб [27, с. 85].

У 1948–1949 н.р. серед директорів 159 вищих навчальних закладів УРСР лише 23 мали науковий ступінь доктора наук або вчене звання професора, 60 були доцентами або кандидатами наук. Усі інші 76 керівників (майже 48%) не мали ні наукового ступеня, ні вченого звання. У 1950 р. в Україні налічувалося всього 907 докторів наук [18, с. 107, 131].

Ситуація із забезпеченням вузів професорсько-викладацьким складом

суттєво не змінилася у 50-х рр. ХХ ст. У вузах республіки відчутно бракувало спеціалістів з науковими ступенями. Спостерігалася тенденція до нерівномірного розподілу їх між окремими вузами, фахівці із науковими ступенями працювали переважно у вузах, розташованих у великих містах. У 1953–1954 н.р. з 15347 чол. професорсько-викладацького складу вузів України лише 783 чол. мали вчену ступінь доктора наук і 5010 чол. кандидата наук, а майже 60% педагогічного персоналу вищої школи республіки взагалі не мали наукових ступенів і звань. У 1958 р. на Україні тільки четверта частина загального складу науково-педагогічних працівників мали вчений ступінь доктора або кандидата наук (13548 чол.), однак тільки близько 66% із них працювали у вищих навчальних закладах [28, с. 115].

Нерівномірність забезпечення науково-педагогічними кадрами яскраво проявилася в західних областях УРСР, де у вузах працювала значно менша кількість фахівців із науковими ступенями. Для прикладу, у Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті навчання 950 студентів забезпечували двадцять дев'ять викладачів, з яких тільки половина мали вчений ступінь і звання (лише двоє професорів) [29, с. 9]. У Львівському сільськогосподарському інституті навіть на початку 60-х рр. науково-педагогічний склад тільки на 40% складався із викладачів з науковими ступенями [30, с. 41].

Тому важливою ланкою в забезпеченні вузів науково-педагогічними кадрами стала взаємодія вищої школи з вченими Академії наук УРСР, яка здійснювалась на основі творчих угод академічних інститутів з факультетами та кафедрами вузів. Практика сумісництва набула широкого поширення вже в середині п'ятидесятих років ХХ ст. (у 1954 р. за сумісництвом у вузах республіки працювало 128 наукових співробітників з системи АН України).

У зв'язку із посиленням уваги до підготовки сільськогосподарських кадрів, в післявоєнний період набула актуальності популяризація наукових знань через наукові і навчальні видання. У 1950 році Міністерство сільськогосподарства УРСР запропонувало Київському сільськогосподарському

інституту скласти підручник за програмою для курсів майстрів сільського господарства для першого року навчання (агротехмінімум) [25, арк. 96]. За вказівкою Управління сільськогосподарської пропаганди Міністерства сільського господарства, провадилися семінари, метою яких стало ознайомлення працівників із розробками в галузі сільського господарства. У роботі семінару, який було організовано і проведено у 1950 р. для агрономічних робітників Димерського району, були задіяні кафедри рослинництва, загального хліборобства, зоології та фізіології тварин, автомобілів та тракторів сільськогосподарських машин, тваринництва, агрохімії.

Одним із елементів наукової діяльності сільськогосподарських вузів стала підготовка наукових кадрів через аспірантуру і докторантуру, а також залучення студентів до наукової діяльності через роботу наукових гуртків.

У постанові Ради Народних Комісарів УРСР і Центрального Комітету КП(б) У «Про підготовку наукових працівників» [31] відмічалось, що вже у 1944–1945 рр. 162 чол. було затверджено у вчених ступенях і званнях, в т.ч. 25 – доктора наук, в аспірантурі навчалось 589 осіб, що значно відставало у потребі в кадрах (загальна кількість аспірантів становила тільки третину довоєнного рівня). Серед вузів, які не змогли організувати підготовку наукових кадрів через аспірантуру у 1944–1945 н.р. виділено Київський сільськогосподарський і Київський ветеринарний інститути. З метою збільшення підготовки кандидатів наук із числа викладачів вузів, які не мають вчених звань але працюють над дисертаціями, Міністерство вищої освіти СРСР надало дозвіл республіканським міністерствам відряджати останніх для виконання кандидатських дисертацій на термін до одного року до вузів і науково-дослідних установ. При цьому особам, які рекомендовалися до вступу в аспірантуру, надавалися певні пільги, зокрема щодо відбору і зарахування викладачів та інших працівників вузів - останні залишалися у штаті навчальних закладів, які їх відряджали, на весь період навчання в аспірантурі [31, с. 270].

У 1950–1951 н.р. в Київському ветеринарному інституті проводилась підготовка 11 аспірантів, в т.ч. 2-х заочників [24, арк. 108], працювали наукові

студентські гуртки при 19 кафедрах патанатомії, іноземних мов, діагностики, зоогієни, загальної і часткової хірургії, оперативної хірургії, марксизму-ленінізму, ботаніки, мікробіології, фізіології, нормальної анатомії, загальної і часткової хірургії з охопленням 95 чоловік студентів. Робота цих гуртків висвітлювалася в бюлетенях Наукового студентського товариства; за 1950/51 н.р. було випущено три номери. Основними напрямками роботи гуртків стали популяризація наукової роботи серед студентства, відмічалися кращі роботи гуртківців, популяризувалися біографії біологів Сеченова, Павлова, Введенського та ін. Загальна кількість членів Наукового Студентського Товариства нараховувала 73 чоловік [24, арк. 128].

З метою мотивації наукових пошуків студентів з 1947 р. у великих вузах запроваджуються міжвузівські студентські наукові конференції, результати роботи яких показали позитивну динаміку із залучення студентів до наукових досліджень. У республіканському конкурсі на кращу наукову працю, проведеному у 1949 р., брали участь студенти 88 вузів, серед премійованих – робота студентки 4 курсу Київського сільськогосподарського інституту Є. Алексєєвої [25, с. 61].

За питомою вагою кількість наукових працівників, зайнятих в галузі сільськогосподарських наук складала близько 5%, причому кількість наукових працівників, які мали вчені звання доктора і кандидата наук складала 6,8%. Серед найбільшого числа працівників з вченим званням доктора і кандидата наук на другому місці були ветеринарні науки (після медичних), загальне число наукових працівників 428, з них із вченим званням – 239 (55,8%), в т.ч. докторів наук – 39 (зростання на 2,2%), кандидатів – 200 (зростання на 1,1%). [32, арк. 114–116].

Отже, у післявоєнний період сільськогосподарська освіта стала ланкою відбудовчих процесів в народному господарстві, на неї покладалися завдання як підготовки кваліфікованих кадрів для сільськогосподарського виробництва, так і у сфері наукових досліджень. Незважаючи на те, що навчальна і матеріально-технічна база закладів освіти значно постраждала в роки німецько-

фашистської окупації, наукові дослідження відновилися вже з 1945 року. Перетворенню сільськогосподарських вузів на науково-дослідницькі центри заважала недостатність фінансування, потреба у науково-педагогічних працівниках з науковими ступенями, нерівномірність розподілу науково-педагогічного потенціалу за регіонами та групами вузів. Співпраця вузів і Академії наук УРСР не була підтримана належним чином партійно-державним керівництвом, ліміти були обмеженими. Спостерігалася тенденція старіння кадрового потенціалу, що виявилось в збільшенні питомої ваги викладачів пенсійного та передпенсійного віку.

Список використаних джерел і літератури

1. Курносів Ю. О. Інтелігенція УРСР і НТП (1959–1970 рр.) / Ю. О. Курносів. – К. : Наук. думка, 1975. – 275 с.
2. Вовк Л. П. Історія освіти дорослих в Україні : нариси / Л. П. Вовк. – К., 1994. – 226 с.
3. Легун Ю. В. Розвиток науки в Україні у 60-х рр. ХХ ст. : дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук / Ю. В. Легун. – К., 1995. – 201 с.
4. Даниленко В. М. Україна в наукових та науково-технічних зв'язках східноєвропейських країн (1950–80-ті рр.) : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра іст. наук / В. М. Даниленко. – К., 1995. – 365 с.
5. Котова О. С. Розвиток системи підготовки і атестації наукових і науково-педагогічних кадрів в Україні (1992–1998) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. держ. управління / О. С. Котова. – К., 2000. – 195 с.
6. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
7. Авдіянець Г. Формування освітянської інтелігенції в духовному просторі України / Г. Авдіянець // Рідна шк. – 2002. – № 10. – С. 33–35.
8. Дерлеменко В. Розповсюдження сільськогосподарських знань та інформації в Україні в 20–80-х рр. ХХ ст. / В. Дерлеменко // Наук. зап. Терноп. держ. ун-ту. Сер. : Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – № 1. – С. 84–87.
9. Кубальський О. Освіта і наука як фактори соціального розвитку українського суспільства / О. Кубальський // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2002. – Спецвип. 2. – С. 96–101.
10. Сергійчук О. М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя (1953–1964 рр.) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук / О. М. Сергійчук. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – 229 с.
11. Майборода С. В. Державне управління вищою освітою в Україні : структура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра держ. управління / С. В. Майборода. – К., 2002. – 40 с.

12. *Жабенко О. В.* Особливості й тенденції розвитку державного управління освітою в Україні (1946–2001 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. держ. управління / О. В. Жабенко. – К., 2003. – 18 с.
13. *Пыжиков А. В.* Реформирование системы образования в СССР в период «оттепели» (1953–1964 гг.) / А. В. Пыжиков / *Вопр. истории.* – 2004. – № 9. – С. 95–104.
14. *Нікілев О. Ф.* Виробнича інтелігенція українського села: творення соціальної верстви (середина 40-х – середина 60-х рр. ХХ ст.) – Д.: Вид-во Дніпропетров. ун-ту, 2004. – 208 с.
15. *Україна: хроніка ХХ ст. Роки 1946–1960. Ч. 2* / О. В. Андрощук. – К.: Вид-во Ін-ту історії НАН України, 2005. – С. 287–612.
16. *Курило В. М.* Освіта України і науково-технічний та соціальний прогрес: історія, досвід, уроки: монографія / В. М. Курило. – К.: Деміург, 2006. – 432 с.
17. *Брехунець Н. С.* Навчальні заклади освіти України 50-80-х рр. ХХ ст.: історіографія: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук. / Н. С. Брехунець. – К., 2006. – 19 с.
18. *Васильчук Т. В.* Відновлення та розвиток системи вищої освіти в Україні (1943–1950 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук / Т. В. Васильчук. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.; *Васильчук Т. В.* Відновлення та розвиток системи вищої освіти в Україні (1943–1950 рр.): дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук. / Т. В. Васильчук. – Запоріжжя, 2007 – 272 с.
19. *Сігаєва Л. С.* Розвиток освіти дорослих в Україні (др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст.): монографія / Л. С. Сігаєва. – К.: ЕКМО, 2010. – 419 с.
20. *Єфремов С. В.* Професійна спрямованість науково-дослідної роботи студентів у ВНЗ України у др. пол. ХХ ст.: автореф. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук / С. В. Єфремов. – Х., 2010. – 25 с.
21. *Близнюк Р. О.* Вища аграрна освіта України в другій половині ХХ ст.: історіографія питання: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук / Р. О. Близнюк. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 20 с.
22. *Центральний державний архів громадських об'єднань України* (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 70, спр. 886.
23. *Писаренко В.* Полтавська державна аграрна академія: іст. нарис (1920–2010) / В. Писаренко, В. Аранчій, М. Опара. – Полтава: РВВ Полтав. держ. аграр. акад., 2010. – 296 с.
24. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України* (далі – ЦДАВО України), ф. Р-27, оп. № 19, спр. 661.
25. *Архів Національного університету біоресурсів і природокористування України*, ф. Р-357, оп. № 2, спр. 297.
26. *Сидорчук Т. Г.* Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920–1970 рр.): дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук / Т. Г. Сидорчук. – Запоріжжя, 1998. – 193 с.
27. *Дніпропетровський державний аграрний університет* / за ред. В. І. Шевманьова. – Дніпропетровськ: ТОВ «ЕНЕМ», 2007. – 220 с.

28. *Высшая школа СРСР за 50 лет / под ред. В. П. Елютина.* – М., Высшая шк., 1967. – 172 с.
29. *Алещенко М. І.* Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут / М. І. Алещенко, В. В. Бабинін, В. І. Бахмат. – Хмельницький : Поділля, 1994. – 70 с.
30. *Дубляни : історія аграрних студій у спогадах 1946–1996 / Львів. держ. аграр. ун-т ; за ред. О. Семковича.* – Львів, 1996. – 224 с.
31. *Высшая школа : сб. основных постановлений, приказов и инструкций. Ч. 1 / под ред. О. И. Войленко.* – М. : Высшая шк., 1965. – 432 с.
32. *ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. № 13, т. 1, спр. 710.*